

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.54>

СПРОЩЕНИЙ ПОРЯДОК СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ОСНОВІ УГОД: ДОСВІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА США

Пунда О.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Хмельницького національного університету

Пунда О.О. Спрощений порядок судового провадження на основі угод: досвід процесуального законодавства США.

Стаття присвячена питанням спрощеного порядку судового провадження у федеральному кримінальному процесуальному законодавстві США. Наголошено, що угода про визнання вини – це окремий інститут кримінального судочинства у США. Угода про визнання вини виступає як комплексна правова категорія та охоплює декілька самостійних кримінально-процесуальних компромісів. До числа підвидів таких необхідно віднести: «*Nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»); «*Alford plea*», «визнаю, але заперечую». *Alford Plea* є своєрідною альтернативою *Nolo Contendere*. Якщо *Nolo contendere* означає, що підсудний приймає будь-яке покарання, яке суд вважає за потрібне, але не визнає себе винним, то за *Alford Plea* підсудний визнає себе винним, але одночасно заявляє про свою невинуватість. У загальному вигляді угода про визнання вини виступає як визначена у законодавстві компромісна процедура, котра, як правило, носить характер письмового узгодження умов відповідальності між стороною обвинувачення та захисту. Угода про визнання вини отримала своє закріплення на рівні Федеральних правил кримінального судочинства США, (правило 11) та у судових рішеннях прецедентного характеру. Угода про визнання вини може бути укладена на стадії досудового слідства, на попередньому слуханні у суді, на судовому розгляді великим журі, під час відкриття судового засідання, але до початку розгляду справи по суті. Поява угод у кримінальному судочинстві, серед іншого, вимагає удосконалення криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів. На даний час процесуальне регламентування та поширення угод у кримінальному судочинстві практично не знаходить свого відображення у новелізації підходів криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень та криміналістичної тактики. Для вітчизняного законотворця та правозастосування досвід регламентування угод про визнання вини у США має виняткове значення. Відображена у КПК України схема цього інституту є винятково спрощеною і потребує свого удосконалення.

Ключові слова: спрощені порядки кримінально-процесуального провадження, угода про визнання вини, компромісна процедура, «*plea bargaining*», «*nolo contendere plea*», «*alford plea*».

Punda O. The simplified order of the court proceedings on the basis of agreements: experience of the procedure legislation of the USA.

The paper is dedicated to issues on simplified order of pre-trial investigation in Federal Criminal Procedure Legislation of the USA. It is stressed, the plea agreement is a separate institute of criminal procedure in the USA. The plea agreement is a comprehensive legal category, that includes a few independent criminal and procedural compromises. They are «*Nolo Contendere Plea*» (“I do not admit guilt, but I do not deny it either”), «*Alford Plea*» (“I admit the guilt, but I deny it”). The *Alford Plea* is an alternative to the *Nolo Contendere*. While *Nolo contendere* means that the defendant accepts whatever punishment the court deems appropriate but does not plead guilty, an *Alford Plea* means that the defendant pleads guilty but at the same time maintains his innocence. In general, the plea agreement is a compromise procedure, mentioned by the legislation. As a rule, it has features of agreement on terms of responsibility between the prosecution and the defense, in writing. The plea agreement is established in the Federal Rules of Criminal Procedure of the United States, (Rule 11) and court decisions of a precedent nature. The plea agreement can be concluded on the stage of pre-trial investigation, at a preliminary hearing in court, at a grand jury trial, at the opening of a

court session, but before the merits of the case begin. The appearance of agreements in the criminal justice needs, among other, developing of criminalistic methods of investigation of specific kinds of crimes. Today, procedural regulation and distribution of agreements in criminal proceedings is practically not reflected in the novelization of the approaches of the forensic methodology of investigation of certain types of criminal offenses and forensic tactics. For the national legislator as well as for law enforcement, the experience of regulation of plea agreements in the USA has a significant mean. The architecture of this institution, provided by the CPC of Ukraine, is very simplified and needs to be developed.

Key words: simplified criminal procedure procedures, plea agreement, compromise procedure, plea bargaining», «nolo contendere plea», «alford plea».

Постановка проблеми. Одними з пріоритетних елементів доктрини розвитку кримінально-процесуального законодавства України стає широке запровадження спрощених процедур на стадіях досудового розслідування та судового розгляду. Закріплення спрощених порядків судового провадження на основі угод на рівні Кримінального процесуального кодексу України істотно вплинуло на прискорення розслідування та розгляду кримінальних проваджень при одночасному збереженні та посиленні загальновизнаних міжнародних стандартів та принципів охорони та захисту прав людини та громадянина.

Практичному поширенню спрощених процедур також сприяють зростаючі потреби слідчої та судової практики та сучасні ідеї запровадження диспозитивних засад у публічному кримінальному процесі. Важливе значення при цьому має апробований та такий, що довів свою ефективність, зарубіжний досвід.

У першу чергу, йдеться про спрощення процесуальної форми, прискорення слідчих та судових процедур, заснованих на певних процесуальних формах компромісу, у тому числі, і на визнанні підозрюваним, обвинуваченим та підсудним своєї вини у формі різного виду угод, укладених з органами кримінального переслідування. Подібні правові інститути передбачені сучасними доктринами багатьох країн світу та поширені на практиці як різноманітні «угоди з правосуддям».

У Кримінальному процесуальному кодексі України (розділ VI) містяться особливі порядки кримінального провадження. Одним із них є провадження на підставі угод (глава 35 КПК України) [1]. Цей інститут – абсолютна новела вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що потребує особливої уваги, адже до часу вступу у силу чинного кримінально-процесуального закону цей інститут був абсолютно невідомий національній правовій системі. Провадження на основі угод як різновид спрощених проваджень у кримінальному судочинстві є найбільш поширеним у країнах англо-саксонської правової родини та окремих країнах Європи. Цей інструмент диспозитивності та компромісу практично одразу було взято на «озброєння» органами досудового розслідування в Україні.

Динамічність застосування практики укладення угод у кримінальному судочинстві демонструє зростання практики використання угод про примирення з потерпілим та, особливо, угод про визнання винуватості.

Так, у 2019 році з 79564 вироків судами було затверджено 9727 угод про визнання винуватості та 7872 угод про примирення [2], у 2020 році з 74980 вироків затверджено 8947 угод про визнання винуватості та, відповідно, 5983 угод про примирення [3]. У 2021 році з 80267 вироків затверджено судами 8366 угод про визнання винуватості та 3946 угод про примирення [4].

Водночас, найбільш детальним рівнем правового регулювання відзначаються Федеральні правила кримінального процесу (судочинства) США [5]. Саме цей процесуальний акт, наповнений змінами, доповненнями та тлумаченням рішень прецедентної практики виступає найбільш ефективним інструментом правового регулювання порядку укладення угод на стадії досудового розслідування та судового розгляду.

Стан опрацювання проблеми. Свої наукові праці питанням застосування та імплементації досвіду спрощених порядків досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному процесуальному законодавстві України та інших держав присвятили такі вітчизняні науковці, як М. Глоба [6], В. Гринюк [7], С. Крушинський [8], О. Леяк [9], О. Литвинчук [10], О. Сачко [11], М. Сіроткіна [12] та ряд інших авторів.

Визнання процесуальних угод і процесуальних домовленостей як дієвого інструменту кримінально-процесуальної діяльності спрямованого на досягнення завдань кримінального судочинства прямо пов'язано із швидкістю його здійснення, зменшенням фінансових процесуальних витрат та навіть

прогнозуванням виду та міри покарання. Водночас, сьогодні є виправданим конструктивно-критичний аналіз умов, підстав, процесуально-правового механізму та правових наслідків укладання та реалізації процесуальних угод між сторонами кримінального провадження. У цьому також може допомогти практика країн, у яких такі угоди набули особливого поширення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – це комплексний загальнотеоретичний аналіз проблем спрощених порядків судового розгляду у кримінальному процесуальному законодавстві США.

Виклад основного матеріалу. На доктринальному рівні сучасний кримінальний процес передбачає різне поєднання імперативних та диспозитивних елементів на різних етапах розгляду кримінального провадження. Саме у цьому сенсі можна говорити про діалектику кримінального судочинства. У сучасному кримінальному процесі практично досягнуто єдності цих протилежностей. Дане поєднання дозволяє, по-перше, гарантувати дотримання та здійснення прав особи у кримінальному судочинстві, й, по-друге, визначити, наскільки вся правоохоронна система цінує та захищає інтереси особистості та суспільства.

Появою та розвитком даного правового інституту ми зобов'язані США (у правовій системі саме цієї держави «угода з правосуддям» набула найбільшого поширення), де правовий інститут «угоди з правосуддям» знаходить своє вираження як в усних домовленостях, так і в письмових угодах сторін [8]. Слід зазначити, що сам процес укладання угоди передбачає високий ступінь «латентності», і простежити вдається лише частину спільно вироблених позицій, які потрапляють на відкритий розгляд судді та представлені вже як досягнута та досконала й узгоджена сторонами угода.

Угоди про визнання вини знайшли офіційне закріплення в системі права у рішенні Верховного Суду США у 1971 р. в справі «Сантобелло проти штату Нью-Йорк», *plea bargaining* було визнано «необхідністю правового життя». У 1974 р. було затверджено поправки до 11 Правил «Федеральних правил кримінального процесу США», що передбачають необхідність досягнення спрощення всіх кримінально-процесуальних дій, неупередженості при розгляді справи та усунення невинуватих витрат і зволікань при їх розгляді.

У судовій практиці США причиною, що спонукає сторони укладати в більшості кримінальних проваджень подібного роду угоди, найчастіше служить прагнення уникнути неясності у вердикті присяжних засідателів (при укладенні «угоди» обвинуваченому надається право вибору між певними альтернативами [13].

Водночас, у США суд має право призначити будь-яке законне покарання, незважаючи на угоду сторін. Суд, перевіряючи дотримання умов угоди, зобов'язаний з'ясувати в обвинуваченого, чи він розуміє, що ні його захисник, ні суд не можуть до судового розгляду справи повідомити йому точні межі можливого покарання. Також судом роз'яснюється, що ним може бути не прийнята рекомендація прокурора чи прохання адвоката про призначення конкретного покарання, і в цьому випадку обвинувачений, який заявляє клопотання про невинуватість, не матиме права відкликати його в подальшому. Невизначеність практики призначення покарання нерідко призводить до засудження осіб до більш суворого покарання, ніж те, яке обіцяв прокурор при укладанні угоди [14].

У науковій кримінально-процесуальній літературі наголошують, що у американській юридичній літературі існує кілька термінів, які нарівні один з одним використовуються для позначення угод про визнання провини: *plea bargain* (*plea bargaining*) (дослівний переклад з англ. - «заява про угоду»). Підкреслимо, що Федеральні правила кримінального судочинства США такий термін не вживають. Поняття «*plea bargaining*» є назвою окремої підстадії кримінального судочинства, в межах якої реалізуються положення, визначені у розділі 11 (Rule 11. Pleas) Федеральних правил кримінального судочинства США [5].

Безпосередньо у Розділі 11 (Rule 11. Pleas) Федеральних правил кримінального судочинства США йдеться про такий різновид угоди, як «*nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»). Із позицій процесуального закону це означає невизнання обвинуваченим своєї вини, у формі незаперечення винесення обвинувального вироку за пред'явленим обведенням у суді першої інстанції. Водночас, це не позбавляє його права заперечувати встановлені судом обставини. Заява *Nolo contendere* означає, що підсудний каже: «Я не оскаржую висунуті проти мене звинувачення. Я не намагатимуся ні доводити свою невинуватість, ні спростовувати свою провину». У певних ситуаціях визнання провини *Nolo contendere* може привести до більш сприятливого результату, ніж звичайне визнання вини – ***Guilty Plea***, оскільки таке визнання не може бути використано проти відповідача в іншій справі чи за іншими обвинуваченнями [15].

Крім *nolo contendere* особливою формою угоди з правосуддям виступає угода відома як ***Alford Plea***.

Alford Plea є своєрідною альтернативою *Nolo Contendere*. Якщо *Nolo contendere* означає, що підсудний приймає будь-яке покарання, яке суд вважає за потрібне, але не визнає себе винним, то за ***Alford Plea*** підсудний визнає себе винним, але одночасно заявляє про свою невинуватість. Зазначене на перший погляд виглядає дивним. Водночас, угода ***Alford Plea*** також набула досить значного поширення у судовій практиці США [15].

Так, у законодавстві США визнання вини у формі ***Alford Plea***, яке також називають визнанням вини у справі «Кеннеді проти Західної Вірджинії», або «доктрина Алфорда», є визнанням обвинуваченим своєї вини у суді під час розгляду кримінального провадження, за яким такий «обвинувачений одночасно не визнає злочину та стверджує, що невинний, але визнає, що докази, представлені обвинуваченням, швидше за все, переконують суддю або присяжних визнати підсудного винним». У 2000 році Міністерство юстиції Сполучених Штатів зазначило: «У справі ***Alford Plea*** обвинувачений погоджується визнати себе винним, оскільки він або вона усвідомлює, що шансів на виправдання мало, так як є вагомі докази у сторони обвинувачення. Близько 17% засуджених судами штатів та 5% федеральних ув'язнених подають клопотання щодо угоди за формою ***Alford Plea***. Ця різниця відображає відносну готовність судів штату, порівняно з федеральними судами, прийняти подібні альтернативні прохання [16].

Обвинувачення у справі ***Alford Plea*** є юридично допустимими майже в усіх федеральних судах і судах штатів США, за винятком судів штатів Індіана, Мічиган і Нью-Джерсі або судів Збройних сил Сполучених Штатів. Ця форма визнання вини часто використовується і в місцевих судах, і у судах штатів (окружних) у США [17].

Підкреслимо, що чинне процесуальне законодавство містить окремі обмеження щодо можливості використання ***Alford Plea***. Наприклад, така форма оголошення власної вини заборонена в судах збройних сил США.

Alford Plea має і практичне значення для сторони захисту. Визнання ***Alford Plea*** дає захисникам підсудного час для того, аби зібрати додаткові докази та розробити стратегію захисту. Адвокат може подати клопотання про виключення окремих доказів обвинувачення доказів і продемонструвати недоліки в аргументах обвинувачення. Ці слабкі сторони можуть привести до пом'якшення обвинувачень або їх відхилення.

В цілому, Розділом 11 (Rule 11. Pleas) Федеральних правил кримінального судочинства США встановлено певні етапи укладення того чи іншого типу угод із правосуддям.

Першим важливим принципом є забезпечення об'єктивності суду. Відповідно до процесуального законодавства, суддя не бере участі у переговорах між стороною захисту (defendant's attorney) та обвинувачення (attorney for the government). Досягнення угоди передбачає ряд істотних умов. По-перше, це те, що сторона обвинувачення не буде пред'являти інші обвинувачення підсудному. По-друге, сторонами буде обумовлено «певний вирок або діапазон покарання, який є доцільним». По-третє, підсудний визнає, що призначене у майбутньому рішенні суду покарання є «відповідним рішенням у справі». У контексті аналізу тексту законодавчого акту привертають увагу досить загальні формулювання, відображені у Федеральних правилах кримінального судочинства США. Зазначене можливо пояснити тим, що багато положень знаходять своє відображення у судовій практиці. Наприклад, у справі «Штат Айдахо проти Хоурі» в Апеляційному суді Айдахо 1995 року суд прокоментував вплив визнання ***Alford Plea*** на подальше винесення вироку [18]. Зокрема, Суд постановив: «Хоча визнання вини у формі ***Alford Plea*** дозволяє обвинуваченому визнати себе винним на тлі тверджень про невинуватість, воно не вимагає від суду приймати ці твердження. Суд, який виносить вирок, може, за необхідності, розглянути широкий спектр інформації, включаючи докази злочину, кримінальну історію обвинуваченого та поведінку підсудного, включаючи наявність або відсутність докорів сумління». Або у 1999 році у справі Верховного суду Південної Кароліни «Штат проти Гейнса» Суд постановив, що заявник ***Alford Plea*** завжди повинен визнати себе винним.

Наступним етапом укладення угоди з правосуддям є «*Disclosing a Plea Agreement*». Мова йде про «розкриття» або «оприлюднення» розкриття угоди про визнання вини. Сторони повинні оприлюднити угоду про визнання винуватості у відкритому судовому засіданні, за винятком випадків, коли суд з поважних причин дозволяє сторонам оприлюднити угоду про визнання винуватості в закритому режимі [5]. Після оголошення умов угоди суд переходить до етапу «*Accepting a Plea Agreement*» або «прийняття угоди про визнання вини» або «*Rejecting a Plea Agreement*», тобто, відхилення угоди. При

цьому суд повинен зробити наступні кроки шляхом внесення до протоколу судового засідання (або, за поважної причини, на камеру відеозапису):

- повідомити сторонам, що суд відхиляє угоду про визнання винуватості;
- особисто повідомити підсудного про те, що суд не зобов'язаний дотримуватися угоди про визнання вини, і надати підсудному можливість відкликати свою угоду;
- особисто повідомити відповідача про те, що, якщо заяву про визнання вини не буде відкликано, суд може вирішити справу менш сприятливо для підсудного, ніж передбачено угодою про визнання вини [5].

Завершальним етапом виступає «*Withdrawing a Guilty or Nolo Contendere Plea*». На цьому етапі підсудний з власної ініціативи може відмовитися від визнання своєї вини [5].

Висновки. У підсумку наголосимо, що угода про визнання вини – це окремий інститут кримінального провадження у США. Угода про визнання вини виступає як комплексна правова категорія та охоплює декілька самостійних кримінально-процесуальних компромісів. Кримінально-процесуальне законодавство США виділяє декілька видів угод про визнання вини. До числа таких необхідно віднести: «*nolo contendere plea*» та «*alford plea*».

Поява угод у кримінальному судочинстві, серед іншого, вимагає удосконалення криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів. На даний час процесуальне регламентування та поширення угод у кримінальному судочинстві практично не знаходить свого відображення у новелізації підходів криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень та криміналістичної тактики.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2019 рік. Форма № 1-1. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 20.09.2022).
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік. Форма № 1-1 URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 20.09.2022).
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-1 URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 20.09.2022).
5. Federal Rules of Criminal Procedure. URL.: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/title18a/node35&edition=prelim> (дата звернення: 20.09.2022).
6. Глоба М. Кримінально-правові наслідки укладення угоди про визнання винуватості у США та Великобританії. Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020/1. № 2. С. 282–286.
7. Гринюк В.О. Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні на підставі угод. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. Octombrie. С. 176-180.
8. Крушинський С.А. Угода про визнання вини: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 238–245.
9. Леляк О. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості. *Науковий часопис Національна академія прокуратури*. 2016. № 3. С. 147–155.
10. Литвинчук О.І. Особливості кримінальних проваджень на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. 2 (82), 249–257.
11. Сачко. О.В., Літвінов В.І. Угоди у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 6 С. 184–190.
12. Сіроткіна М. В. Правове регулювання механізму укладення угод як засобу досягнення компромісу у кримінальному судочинстві України: історичний аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2020. № 9 (21). С. 119–129.

13. Махов В.Н., Пешков М.А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. 208 с.
14. Стратій О.В. Угода з правосуддям у законодавстві США. Європейські перспективи. 2014. № 9. С. 165–170.
15. Nolo Contendere Plea vs. Alford Plea. URL.: <http://www.nolocontendere.org/> (дата звернення: 20.09.2022).
16. Defense Counsel in Criminal Cases. <https://web.archive.org/web/20080716091432/http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/ascii/dccc.txt> (дата звернення: 20.09.2022).
17. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America https://archive.org/details/pleabar_fis_2003_00_4508/page/319/mode/2up (дата звернення: 20.09.2022).
18. Coles Enters Guilty Pleas on Two Felony Charges. https://web.archive.org/web/20091001060416/http://www2.state.id.us/ag/newsrel/2003/nr_nov032003b.htm (дата звернення: 20.09.2022).